

УДК 94(477): 930.1: 902.2

Ласінська М.Ю., Миколаївський державний університет ім. В.О.Сухомлинського

Ласінська Маріанна Юріївна (1981 р.н.). Закінчила історичний факультет ОНУ ім. І.І.Мечникова у 2003 р. Аспірант кафедри історії України МДУ. Тема кандидатської дисертації: "Археологічні дослідження Нижнього Побужжя".

Археологічні пам'ятки Нижнього Побужжя у спеціалізованих виданнях Південної України

Дана публікація містить у собі відомості про пам'ятки археології на Миколаївщині, згадувані у спеціалізованих виданнях Південної України від часу появи таких і до кінця XX ст. Подібне впорядкування складене вперше та логічно включає в себе аналіз матеріалів, вміщених у еволюційно-пов'язаних між собою, ґрунтовних друкованих органах Одеського товариства історії та старожитностей (ОТІС), Одеської комісії краєзнавства при Всеукраїнській Академії Наук (ОКК), Одеського археологічного товариства (ОАТ) та ін.

The article is devoted to the information about archaeological findings in Mykolaiv region, mentioned in specialised editions from the start of publication till the end of the XX century. Such ordering was made for the first time. It includes the analysis of the materials in the printing organs of Odessa's Society of History and Antiquities, of Odessa's Committee of Local lore attached to Ukrainian Academy of Sciences, of Odessa's Archaeological Society, etc.

Презентуючи цей нарис, необхідно враховувати, що видавнича діяльність, присвячена проблемам археології та стародавньої історії Південного краю, пройшла у своєму розвитку декілька етапів.

Перші паростки цікавості до цих наук з'явилися близько 200 років тому, але на справжнє наукове підґрунтя вивчення та публікація старожитностей були поставлені дещо пізніше – у перше десятиріччя XIX ст. Це час, коли здійснювали свої наукові дослідження видатні археологи Півдня України І.А.Стемпковський та І.П.Бларамберг, котрі публікували у величезній кількості нариси та статті не лише у місцевих виданнях, але й за кордоном. Оскільки у цей історичний період осередком наукової думки Півдня України виступає місто Одеса, котра на той час вже мала власні науково-дослідні традиції, напрацьовані роками, і представлені плеядою яскравих, талановитих вчених із світовим ім'ям, то

цілком зрозуміло, що належного рівня дослідження пам'яток археології Миколаївщини ми можемо знайти саме у одеських спеціалізованих виданнях.

Із створенням у 1839 р. Одеського товариства історії та старожитностей видавнича діяльність на півдні Малоросії набуває офіційного, в сучасному розумінні цього слова, характеру та стає регулярною. Товариство налагоджує випуск свого альманаху – "Записки Одеського товариства історії та старожитностей" (ЗОТІС), котрі, після присвоєння у 1872 р. ОТІС звання "Імператорського", стали називатись з IX по XXXII томи "Записки Імператорського Одеського Товариства історії та старожитностей". Всього у 33 томах "Записок" вміщено 126 статей, котрі так чи інакше стосуються археологічних пам'яток Миколаївщини. Крім того, ЗОТІС видається ряд

книг, брошур, каталогів та путівників, в яких ми можемо знайти відомості про старожитності нашого краю.

У 20-ті роки ХХ ст., після припинення існування ОТИС, естафету наукових досліджень археологічних пам'яток півдня України прийняла інша, створена 1923 р. в Одесі при Академії Наук УРСР, установа, яка отримала назву Одеської комісії краєзнавства. Успадкувавши наукову історико-краєзнавчу традицію, започатковану Одеським товариством історії та старожитностей, яке впродовж вісімдесяти (1839-1919) років об'єднувало вчених і аматорів, закоханих у історію рідної землі, комісія значно розширила проблематику та тематичний діапазон досліджень. Характерно, що на сторінках друкованого органу комісії – “Вісника” (ВОКК) – було опубліковано 22 статті, з 40 запропонованих Археологічною секцією, в яких мова йде про дослідження пам'яток археології на території сучасної Миколаївської області, але у порівнянні із даними, вміщеними в ЗОТИС, у ВОКК ми можемо відчути певне, цілком зрозуміле, зміщення акцентів від надавання переваги вивченню пам'яток античності до всебічної зацікавленості природою матеріальних решток будь-якого історичного періоду взагалі.

Починаючи з кінця 20-х років ХХ ст. з низки історично обумовлених обставин, а надто засилля сталінського режиму, спостерігається припинення активної наукової діяльності у всіх галузях гуманітарного циклу і, як наслідок, завмирання археологічних досліджень багатой історичні рештки Південної України.

Але вже з середини 50-х років ХХ ст. настає новий етап наукової діяльності стосовно вивчення археологічних пам'яток по всьому СРСР взагалі та на півдні України зокрема. Так, 1959 р. на пропозицію проф. П.О.Каришківського відтворено Одеське археологічне товариство, котре відновило “Записки” (ЗОАТ), що отримали на додаток до свого власного порядкового номеру ще й нумерацію, яка продовжує кількісний номер його попередника (ЗОТИС), а також зорганізувало низку інших видань, в котрих, як і раніше, за традицією, чимале місце відведено дослідженню пам'яток археології, адміністративно розташованих на території Миколаївської області.

Отже, як бачимо, у спеціалізованих виданнях півдня України вивченню виявлених на теренах нашого краю історичних решток різних епох приділяється неабияка увага. Щоправда, дослідження знахідок, котрі за часом свого походження відносяться до того чи Іншого періоду Історії людства, у кожному конкретному випадку мають свої певні особливості.

Так, Нижнє Побужжя довгий час виглядало білою плямою на археологічних мапах палеоліту та мезоліту. І лише у 1955 р. було покладено початок систематизованому науковому збору археологічних даних, котрі з року в рік поповнюються [1]. Тож не дивно, що при вивченні решток вказаних вище етапів історії людства, опублікованих у “Записках Одеського товариства Історії та старожитностей”, автори поодиноких статей чесно пишуть про нестачу автентичних знань з цього приводу, спостерігається також відсутність чіткого наукового хронологічного розподілу та класифікації археологічних знахідок, що відносяться до пізнього палеоліту та мезоліту. Найзмістовнішою статтею, репрезентованою у ЗОТИС, в якій подається облік знайдених, у більшості своїй випадково, речей, що за часом виникнення належать до даного періоду, а також вказівок місцевостей, де ці рештки матеріальної культури були видобуті, є нарис відомого українського етнографа ХІХ ст. Володимира Миколайовича Ястребова “Досвід топографічного огляду старожитностей Херсонської губернії” [2].

Користуючись напрацюваннями вченого, ми можемо отримати важливі відомості про археологічні пам'ятки періоду кам'яного віку, епохи бронзи та навіть доби заліза, проте всі вони розрізнені, несистематизовані на прийнятному рівні та не дають повної картини щодо чіткого визначення приналежності тих чи інших матеріальних решток до конкретних археологічних культур. Натомість незаперечним лишається той факт, що науково-дослідна робота, проведена В.М.Ястребовим, виявилась доленосною та наслідуваною багатьма іншими дослідниками, представниками наступних генерацій у вивченні пам'яток прадавньої доби, географічно розташованих на Миколаївщині.

Еволюційним продовженням статті В.М.Ястребова стали наукові нариси П.В.Харламповича “Матеріали з археології та історії Первомайщини” [3] та Е.Ф.Патокової “Обслідування правобережжя Південного Бугу” [4]. 1930 та 1960 років випусків. Автори вказаних статей роблять посилання на працю В.М.Ястребова, а у доробку П.В.Харламповича, друкованого на сторінках ВОКК, знаходимо наступні коментарі: “...дослідженнями тут займався В.Ястребов..., але праці його мають давність щось 30 років. З того часу багато різних археологічних пам'яток та відомостей про них з території сучасної Первомайщини вступило до сусідніх музеїв – Одеського, Херсонського, Миколаївського, Кам'янець-Подільського, Зінов'ївського та інших” [5]. При цьому, варто відмітити, що П.В. Харлампович – вчений, котрий чи не вперше провів професійні

розкопки на ниві, де до нього працювали лише В.М.Ястребов й В.І.Гошкевич та зробив надзвичайно важливі відмітки про знахідки решток доісторичних тварин і свідчень перебування первісної людини доби пізнього палеоліту та мезоліту на території сучасного Первомайського району Миколаївської області [6].

Наступний за хронологією історичний етап історії людства, неоліт, відображений у спеціалізованих виданнях Південної України, представлений рештками матеріальної культури, знову ж таки знайденими на території Первомайського району Миколаївської області, згадується у нарисі Е.Ф.Патокової [7]. Тоді на відстані 0,5 км на схід від села Грушівка, де Південний Буг різко повертає на південь, за 1 км від цього міста, на невеличкому виступі, у підніжжя скелі, з стін траншеї були видобуті уламки посуду неолітичного часу та оброблені кременеві пластини.

На сторінках ЗОТІС, ВОКК та ЗОАТ зустрічаються й інші розрізнені примітки про знахідки, що за часом свого походження належать до неоліту, енеоліту та епохи бронзи, проте вони не досить конкретні і містять переважно опис окремих предметів матеріальної культури, вироблених з каменю, міді, чи бронзи, при цьому в них не має жодних передумов для того, щоб зробити чіткі висновки про точну типову приналежність вказаних речей [8].

На відміну від попередніх за хронологією етапів, період раннього заліза на території Нижнього Побужжя, висвітлений у археологічних виданнях південної України значно краще. І хоча, у більшості своїй, це все ще розрізнені дані про археологічні знахідки, що носять переважно описовий характер, проте з них вже можна робити висновки про приналежність цих пам'яток до тієї чи іншої археологічної культури. І, що найважливіше, на базі описів, занотованих попередниками сер. ХІХ – поч. ХХ ст., наступні покоління археологів та істориків значно просунулись уперед у своїх дослідженнях ранньозалізної доби на Півдні України.

На сторінках Записок зустрічаються відомості про вже розкопані, або ще не розриті кургани чи курганні групи з докладним описом їх та їхнього начиння. Такі кургани були відкриті у межах сучасних Веселинівського, Жовтневого, Миколаївського, Арбузинського, Врадіївського, Доманівського, Сланецького, Новоодеського, Первомайського районів та міста Миколаєва.

Опис кількох курганів, котрі географічно знаходяться на території сучасного Первомайського району, а також викопних решток, притаманних культурам племен, що у

добу ранньозалізного віку населяли Нижне Побужжя, маємо у статтях М.Бабака, Ю.Ризакова, П.Рябкова, П.Харламповича, розміщених у ВОКК. Найбільш поширений на території району вид пам'яток – це саме кургани, яких на Первомайщині сьогодні нараховується понад 225. То ж не дивно, що їх вивчення здавна турбувало науковців та дослідників старовини. Перші розвідки тут були проведені наприкінці ХІХ ст. В.М.Ястребовим, а на початку ХХ ст. аналогічну роботу на території Первомайського району провів В.І.Гошкевич, що значно розширило список пам'яток [9].

Наприкінці 20-х років ХХ ст. широке обстеження та опис археологічних об'єктів провів П.В.Харлампович. У своїх статтях він відмічає, що самочинні розкопки первомайських курганів проводились постійно і вказує на наявність таких на початку ХХ ст. Таким чином, були розриті шість курганів біля с. Мигія, один курган біля с. Соколовка і ще один був розритий поблизу с. Іванівка. У 1928 р. П.В.Харлампович розкопав курган у Первомайську [10], – це були перші проведені тут наукові розкопки. Також П.В.Харлампович подає перелік усіх відомих йому на території Первомайського району курганів та їх начиння, якщо таке було доступне авторові. За відомостями, якими володів П.В.Харлампович, у м. Первомайську, на першій частині міста (Ольвіополь), що на річці Буг, за свідченнями очевидців, ним були описані чотири могили; у другій частині міста (Голта), по правому березі Бугу, по дорозі до с. Кам'яний Міст, на високому місці, вказується наявність групи курганів, що оточують велику “Кам'яномістську могилу”.

На території Первомайського району кургани, описані П.В.Харламповичем, розташовані поблизу с. Богопіль (чотири кургани та з десяток могил); с. Болеславчик (група курганів, в т.ч. “Гостра могила”; хутора Забари на ріці Кодимі (група курганів, які розорюються); с. Кам'яна Балка (декілька курганів); с. Кам'яний-Міст (кургани, начиння з яких було передане до музеїв); с. Катеринка; м. Концепіль; с. Кумари; с. Лашівка (8 курганів, частково розораних); хуторів Ольвіопольських, Орлянських; станції Підгородня (група курганів); с. Синюхін Брід; с. Станіславчик – на сході від села, поміж крутих берегів річок Синюхи й Сухого Ташлика і Волоського яру, на високій площині, розкидана група курганів і т.ін. [11]. У цій же статті подається, на основі принципу географічного місцезнаходження знахідок, опис та перелік решток матеріальної культури з наявними у них рисами, притаманними пам'яткам, полишеним киммерійськими та скіфо-сарматськими

племенами.

У публікації шкільного вчителя М.Бабака, робкора Ю.Ризакова та П.Рябова [12] ми довідуємося, що з бесід, проведених з місцевими мешканцями про історичне минуле “Першотравенщини”, М.Бабак дізнався про низку курганів в околицях села Добрянки та печер понад річкою Сухий Ташлик. Натомість робкор Юхим Ризаків з містечка Голоскове Первомайської округи, у свою чергу, повідомляє про необхідність ведення розкопок у одному з маєтків Голованівського району на основі знайденого там селянами старовинного пам'ятника з різноманітними візерунками.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що Первомайський район має багато цінних пам'яток археології періоду ранньозалізної доби, а їх обстеження було справою життя для видатного дослідника старожитностей П.В.Харламповича, а також багатьох інших аматорів та спеціалістів, закоханих у історію рідної землі.

Ряд статей, присвячених дослідженню археологічних пам'яток Нижнього Побужжя ранньозалізної доби, належить авторам Записок Одеського археологічного товариства. Цілком зрозуміло, що загальний рівень аналізу та логіка викладення матеріалу у статтях, опублікованих на сторінках ЗОАТ істотно відрізняється від тих, що ми можемо знайти у аналогічних виданнях ЗОТІС та ВОКК. Вміщена у ЗОАТ інформація відрізняється науковістю підходу до досліджуваного предмету, чіткою визначеністю із приналежністю знайдених артефактів до відповідних археологічних культур, наявністю аналізу характерних для цих культур рис, виражених у знайдених матеріальних рештках, підбиттям конкретних висновків, що найважливіше, незаангажованістю у відношенні до вивчення пам'яток будь-якого періоду історії людства. Показовою, у цьому плані, є стаття Е.А.Симонович [13], в якій докладно розглядається та науково доводиться генетична спорідненість розкопаного 1913 р. німецьким вченим, археологом М.Ебертом некрополя, датованим першими століттями н.е., на Нижньому Дніпрі біля с. Миколаївки, зі скіфським поховальним обрядом, а також впливом на нього сарматських традицій.

У вже згадуваній вище, статті Е.Ф.Патоквої є відомості про наявність археологічних решток, що за часом свого походження належать до скіфо-сарматської доби: біля с. Шостаково (Широколанівський район) за 1 км від Буга розташоване поселення скіфського часу; с. Слівіно (Варварівський район) – по річці Чичиклії зафіксовано 7 пам'яток, більшу частину яких авторка відносить до

ранньоскіфського періоду; с. Безуварове (Веселинівський район), де знайдені рештки предметів побуту, серед яких наявна тригранна бронзова стріла скіфського часу і т.ін. [14].

Так виглядає інформація стосовно археологічних пам'яток доби раннього заліза, вміщена у спеціалізованих виданнях Півдня України. Проте, лівова частка уваги у даних наукових джерелах, поза конкуренцією, належить матеріальним рештками, які полишили після себе на нашій землі стародавні греки. Основними напрямками дослідницького інтересу в цій галузі визначаються проблеми стародавньої історії та географії регіону, звернення до епіграфічних та нумізматичних матеріалів, знайдених на пам'ятках північнопонтійського узбережжя – взагалі та нижнього Побужжя – зокрема.

Доба античності різнопланово представлена у предметних виданнях, починаючи, зі статей, друкваних у ЗОТІС, а пізніше ця традиція продовжується і у ВОКК та ЗОАТ. Значний масив науково-дослідного матеріалу, котрий хронологічно підпадає під рамки цього періоду присвячений історичній долі острова Березань, що лежить проти Березанського лиману. Перші статті, вміщені у “Записках Одеського товариства історії та старожитностей”, котрі так чи інакше торкалися цього археологічного пам'ятника, присвячувались проблемі його географічного розташування.

Як відмічається у ЗОТІС, піонером у археологічних дослідженнях цієї місцевості став академік Г.Келлер, котрий відвідав острів на початку XIX ст. та знайшов там відбитки будівель. Згодом він видав три надписи, відкриті на цьому острові. У середині XIX ст. граф О.С.Уваров зробив план острова та зафіксував на ньому рештки турецьких укріплень, курганів, двох криниць та інших будівель, а також відмітив силу-силенну керамічних фрагментів червоних грецьких амфор та уламки мармуру зеленого кольору на поверхні землі [15].

Наступним етапом розшуків на острові, висвітленим у ЗОТІС, стало археологічне дослідження Р.А.Пренделя, яке він учинив напередодні Одеського археологічного з'їзду, котрий відбувся 1884 р. за дорученням підготовчого комітету. Не дивлячись на те, що до свого звіту про результати розкопок пан Прендель додав ще, складену ним карту, для дослідження Березані він майже нічого суттєвого не зробив. У 1900-1901 роках, Г.Л.Садовський відкрив частину Березанського некрополя, розкопав більше 800 поховань та рештки кам'яних, вочевидь олтарних майданчиків, коло та толосоподібних будівель, і частину апсидальної будівлі [16]. І лише з 1904 по 1914 роки професор Новоросійського

університету Е.Р.фон Штерн здійснив на Березані цикл систематичних розкопок. Вже перші польові дослідження Штерна відрізнялися високим рівнем методики розкопів та точністю фіксації матеріалу. [17] Штерн перший використав археологічні джерела для з'ясування загальних особливостей грецької колонізації та побудував першу в європейській історичній науці модель колонізації, засновану на археологічних даних.

Серед матеріалів, надрукованих у ЗОТІС, окрім власне статей з археології, присвячених дослідженням старожитностей острова Березані, ми зустрічаємо нариси: історіографічний – “Стародавні відомості про острів Березань” С.Д.Пападімітріу, історичний – “Острів Березань: військово-історичний нарис” Ф.М.Кова-льова та науково-дослідницький – “Хімічний аналіз стародавніх бронзових стріл” П.Мелікова.

Проте, чи не найзначущого внеску у історико-археологічні дослідження о.Березані, зробив відомий вчений, представник плеяди талановитих археологів Півдня України ХХ ст. М.Ф.Болтенко. 1930 року у ВООК виходить його стаття [18], в котрій спочатку подається історико-географічний нарис, що спирається на інформацію, вміщену у роботах Е.Р. фон Штерна, потім розглядається етимологія назви “Бористен” шляхом порівняння пояснень її у стародавніх авторів і, нарешті, автор намагається на основі зібраного ним матеріалу навести можливі причини занепаду античного осередку на острові. Ще одним сциентичним доробком корифея античної археології на теренах Північного Причорномор'я стала ґрунтова стаття яка була надрукована вже після смерті основного дослідника археологічних пам'яток острова Березані [19]. М.Ф.Болтенко готував дану роботу як доповідь на організаційних зборах Одеського археологічного товариства, але передчасна смерть не дала йому можливості виступити з ним публічно. На початку доповіді автор подає географічний нарис, далі йде коротка історія археологічних досліджень острова в контексті екскурсу у історичне минуле Березані, від початку появи першої людини на її просторі, до середини ХХ ст. Роботи М.Ф.Болтенка стали величезним кроком вперед у дослідженнях археологічних пам'яток острова Березані і не лише тих, що за часом свого походження відносяться до панування доби античності на території Північного Причорномор'я.

Не можна обминути увагою невеличку за обсягом статтю Г.Крисіна [20], в якій подається докладний опис і аналіз особливостей поховань, відкритих на острові у першій чверті ХХ ст., вона стала відображенням перехідного періоду

від підходу у вивченні березанських старожитностей, розробленого членами ОТІС, до цілком професійних наукових методів, використовуваних на цій ниві дослідниками з другої чверті ХХ ст.

Проте, дійсно велику кількість наукових доробків ми можемо знайти у інформативному масиві, присвяченому Ольвійським археологічним дослідженням. Лише у ЗОТІС вміщено понад 60 статей та нарисів, стосовних цього питання, адже, вивчення решток матеріальної культури цієї грецької колонії нараховує вже понад двохсотрічну історію, та цілу низку імен видатних вчених, що зробили дослідження її справою свого життя [21]. До таких відносяться відомі на весь світ корифеї історичної науки, професійні археологи, колекціонери та просто зацікавлені меценати: М.Мурзакевич, П.Беккер, Ф.Брун, Ф.Струве, В.Юргевич, М.Аркас, П.Бурачков, О.Блау, М.Кондаков, В.Латишев, Е. фон Штерн, А.Нелідов, О.Деревицький, С.Шотоліцин, С.Жебелев, Г.Келер та багато інших, їх перу на сторінках ЗОТІС належать змістовні нариси, присвячені географічному розташуванню Ольвії, різноманітним речовим знахідкам та археологічним роботам на території Ольвійської хори, вивченню історії існування давньогрецької колонії.

Великого наукового значення мають наступні групи статей, які розподіляються на нариси стосовні нумізматичного, епіграфічного, сфрагістичного матеріалу з Ольвії і т. ін. Ось перелік праць, друкованих на сторінках ЗОТІС, присвячених ольвійським старожитностям, нумізматичного характеру: М.Мурзакевич – “Про деякі маловідомі монети, що наявні в Одесі” (1844), “Ольвійські старожитності” (1853), “Про деякі маловідомі монети” (1867); О.Блау – “Інородчеські монети, карбовані в Ольвії” (1877); В.Н.Юргевич – “Лист академіка Келлера до невідомого нумізмата, писаний з С.-Петербурґа у 1817 році, 2-го березня” (1894);

статті значного епіграфічного розділу: М.Мурзакевич – “Про надгробний пам'ятник Потамонів” (1844), “Пам'ятки речові. Еллінські пам'ятки, знайдені в Новоросійському краї” (1848-1850 рр.), “Ольвійські старожитності” (1853); П.Беккер – “Про два Ольвійські надписи” (1858-1860 рр.), “Про заслуги Калінніка за надписом Ольвійським” (1858-1860 рр.); Ф.К.Брун – “Три уривки Ольвійських надписів” (1863); В.В.Струве – “Нові надписи Ольвійські” (1867), В.Н.Юргевич – “Ольвійський надпис” (1872), “Про імена іноземні на надписах Ольвії, Боспору та інших грецьких міст північного узбережжя Понта Евксинського” (1872),

“Щойно відкриті два Ольвійських надписи” (1877), “Ольвійський псефізм, відкритий у 1874 році” (1877), “Уривок грецького надпису, знайденого в Ольвії у 1882 році” (1883), “Два уривка Ольвійських підписів” (1886), “Аспидна дощечка, знайдена в Ольвії, що зберігається у музеї Товариства” (1889), “Каміння з надписами, куплене для музею Товариства у 1892 році” (1893), “Щойно придбаний Ольвійський надпис” (1894 року); П.Бурачков – “Про пам'ятники з рунічними надписами, що знаходяться на півдні Росії” (1875), В.Латишев – “Загадкові Ольвійські надписи” (1889), “Про підроблені грецькі надписи з Південної Росії” (1895), Е.Р. фон Штерн – “Щойно відкриті Ольвійські надписи” (1893), “Щойно знайдені Ольвійські надписи” (1894), “Виправлення та доповнення до статті “Щойно знайдені Ольвійські надписи”” (1894), “Декілька приміток з приводу статті В.В.Латишева “Про підроблені грецькі надписи з Південної Росії”” (1895), “Не видані стародавні надписи, що зберігаються в Одеському музеї” (1900), “Доклад члена ради Е.Р. фон Штерна з приводу щойно придбаних музеєм старожитностей, особливо, нового епіграфічного матеріалу” (1900), “Новий епіграфічний матеріал, знайдений на півдні Росії” (1901), “Найпрадавніший надгробок з Ольвії” (1902), “Новий епіграфічний матеріал з Ольвії” (1904), “З приводу надгробку Евресівія та Арети в Ольвії” (1904), “Новий епіграфічний матеріал” (1906 року), “Щойно знайдена присвята Ахілу Понтарху” (1907 року), Е.Р. фон Штерн “З приводу присвятних надписів Ахілу Понтарху” (1907);

ольвійські керамічні вироби у ЗОТІС: Е.Р. фон Штерн – “Найновіші підробки в галузі кераміки на півдні Росії” (1897), “Значення керамічних знахідок на півдні Росії для з'ясування культурної історії Чорноморської колонізації” (1900), “Античний глазурований посуд з півдня Росії (з двома таблицями)” (1900), “Доповнення до статті “Античний глазурований посуд з півдня Росії”” (1900), “Про новий засіб підробки античних розписних ваз” (1906), “До питання про елліністичну кераміку” (1910);

нариси, присвячені матеріалам сфрагістики: М.Мурзакевич – “Ольвійські старожитності” (1853), П.Беккер – “Про надписи на ручках грецьких амфор та шматках стародавньої черепиці” (1863), “Нова колекція надписів на ручках стародавніх посудів, знайдених у Південній Росії” (1868), “Про надписи на ручках грецьких амфор із зібрання І.К.Суручана” (1879), В.Н.Юркевич – “Надписи на ручках стародавніх грецьких амфор з нової

колекції Дійсного Члена Товариства І.І.Куріса та шести тих, що належать Одеському Товариству Історії та Старожитностей” (1879);

ольвійські теракоти у ЗОТІС: М.Кондаков “Грецькі теракотові статуетки у їх відношенні до мистецтва, релігії та побуту” (1879), А.Н.Деревицький “Декілька грецьких статуеток із зібрання Одеського Товариства Історії та Старожитностей та Олександра Івановича Нелідова” (1895).

Таким чином виглядає коротке зведення статей, опублікованих на сторінках ЗОТІС, що містять предметну інформацію, завдяки якій збережені відомості про величезну кількість ольвійських старожитностей, деякі з котрих втрачені для дослідників назавжди.

Такого ж значення, як для кореспондентів ЗОТІС, археологічні студіювання на теренах Ольвії мали і для авторів ВОКК. Їх публікації так само можна розділити по певних розділах, перший з яких носить загального характеру і до нього відносяться стаття М.Болтенка [22], яку можна сприймати як своєрідний історіографічний огляд; нарис Г.Цветаєва [23], в ньому подається короткий хронологічний опис розкопок, що проводилися на некрополі Ольвійському. Розкопи некрополю 1928 р. були безпосереднім продовженням розкопок компанії 1927 р., вони зробили свій, досить значний, внесок в дослідження Ольвійського некрополя. У зазначені роки для дослідження було взято площу на захід від так званої “Заячої балки”, зокрема ділянку площі, що лежить на південний захід від перехрещення доріг, що ведуть на “Заячу” та “Широку” балки. За вказаний період було досліджено 19 поховань у 1927 р. та 18 поховань у 1928 р. Загальний характер досліджених на цій ділянці могил, приблизно однаковий: глибокі поховання, до 7 метрів завглибшки, головним чином склепінних поховань, часто зі впускними похованнями пізніших періодів. Час поховань – від еллінізму по I-II ст. н.е. включно. Склепіння прості, земляні, з дромосами й закладами з каменю або сирівцю. Більшість з досліджених могил пограбовано ще в античні часи.

До цього ряду статей відноситься доробок Емануїла Оксмана [24], в якому мова йде про стародавній медальйон з надписом, знайдений у Ольвії. Решту статей, вміщених у ВОКК, можна поділити на нариси, присвячені керамічним знахідкам (“Corpus vasorum antiquorum” М.Болтенка (про сторічний ювілей видання “Corpus vasorum antiquorum” у 4-х томах грецьких написів) (1925), епіграфічному матеріалу (С.Дложевський “Епіграфічні дрібниці (з нових матеріалів Північного побережжя Чорного моря)” (1930) та нумізматичним решткам (Г.Д.Штейнванд

“Кизикський гект Одеського історико-археологічного музею в зв'язку з електроновим карбуванням м. Кизика взагалі” (1930), Д.Добросердов “Додаток: Висновки щодо кизикського гекта Одеського історико-археологічного музею” (1930). Загалом публікації, зроблені у ВОКК стосовно ольвійських старожитностей, продовжують науково-дослідну традицію, започатковану авторами ЗОТІС.

Її продовжують і кореспонденти ЗОАТ, лише з різницею у підвищенні академічного та наукового рівня вивчення та подачі матеріалу. Яскравим прикладом цього твердження виступає ґрунтовне історіографічне дослідження Л.М.Славіна [25], в якому розглядаються три періоди з історії археологічного студіювання Ольвії. Про якісно новий рівень дослідження історичних процесів, що відбувалися у давньогрецькій колонії свідчать дослідження І.Б.Брашинського; ґрунтовний історичний нарис, присвячений, не поміченому дослідниками XIX та початку XX ст. генетичному зв'язку між двома давньогрецькими поселеннями, корифея історичної науки Півдня України П.О.Каришковського; питанню спорідненості між Борисфеном та Ольвією присвячена стаття І.С.Свенцицької [26].

Наступні статті ЗОАТ присвячені дослідженню поховального обряду на основі археологічних розкопок, проведених в Ольвійському некрополі, до таких відносяться праці В.М.Скуд-нової і Ю.І.Козуба, в яких наводиться передісторія археологічних досліджень некрополя Ольвії, класифікація поховань з їх прискіпливим описом та ґрунтовні наукові висновки на основі наведених даних [27].

Блок матеріалів, присвячених нумізматичним знахідкам з Ольвії, представлені рядом статей, серед яких особливе місце належить науковим доробкам видатного вченого археолога П.О.Каришковського (“Із історії грошового обігу у Північному Причорномор'ї у III ст. до н.е.” (1960), “Ольвійські монети із зображенням Гермеса” (1967). Також ця тема підіймається у працях А.Г.Сальникова “Монети Скіфських царів, карбовані в Ольвії” (1960), В.П.Алексеева і А.С.Коцієвського “До питання про семантику зображень на старшому номіналі монет Скілура” (1999), – всі вони вирізняються винятковою науковістю та належним

академічним рівнем.

Епіграфічні та архітектурні рештки матеріальної культури, знайдені в Ольвії, висвітлюються авторами ЗОАТ у своїх нарисах: Щеглов О.Н. “Два мотивних рельєфи з Ольвії (до питання про зв'язки між Ольвією та Фракцією)” (1967), Крапівіна В.В. “Рельєф з Мітрою Тавроконтом з Ольвії” (1994), Буйських А.В. “Про антаблемент Толоса з Ольвії” (1999). Інші археологічні пам'ятки ольвійського походження згадуються у роботах В.П.Билкової і М.В.Василенка та О.С.Острроверхова і Г.В.Батизата [28].

Отже, дослідниками, котрі співпрацювали із спеціалізованими виданнями Південної України протягом XIX-XX ст., приділяється величезна увага студіюванню, вивченню та публікації археологічних пам'яток доби античності, видобутих на території Нижнього Побужжя. Враховуючи кількість статей з цього приводу, можна цілком впевнено говорити про популярність даної тематики серед науковців, котра призводить до значного поширення історіографічної та джерельної бази, яка, в свою чергу, потребує аналізу та систематизації на наступному, якісно іншому рівні.

Остання прадавня археологічна культура, що передувала появі слов'янських племен на території нашого краю, і на яку б у цьому нарисі хотілося звернути увагу – черняхівська. Такий акцент обумовлений, насамперед тим, що аналізуючи статті, вміщені у археологічних виданнях Південної України, можна прослідкувати історію досліджень матеріальних решток даного періоду на території нашого краю, від появи таких і до сьогодення. У 1923-1926 рр. археологічні розвідки на території Снігірівського району Миколаївської області, вздовж ріки Інгулець проводив відомий археолог півдня України Добровольський Аркадій Вікторович. На ділянці ріки ним було виявлено декілька поселень, зокрема, вперше знайдені пам'ятники черняхівської культури [29]. Наукові дослідження курганів на території сучасного Снігірівського району були розпочаті ним ще у 1917 р. А.В.Добровольський розкопав декілька курганів біля с.Снігурівки. Статті вченого, друковані у ВОКК 1925 р. “Стародавні землеробські поселення по берегах Інгульця” та “Поховання під плитами поблизу Великої Сейдеменухи Снігурівського району Херсонського округу” містять опис характерних

Література

1. Красковский В.И. Памятники позднего палеолита и эпилеолита в Одесской области // Записки Одеського археологического общества. – Одесса, 1960. – Т.1.(34). – С.219.
2. Ястребов В. Опыт топографического обозрения древностей Херсонской губернии // Записки

- Императорского Одесского общества истории и древностей. – Одесса, 1894. – Т.17. – Отд.1. – С.67.
3. Харлампович П.В. Материали з археології та історії Первомайщини // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Всеукраїнській Академії наук. – Одеса, 1930. – Ч.4-5.(Секція археологічна). – С. 66-

- 87.
4. Патокова Э.Ф. Обследования правобережья Южного Буга // Записки Одесского археологического общества. – Одесса, 1960. – Т.1 (34). – С.202-209.
  5. Харлампович П.В. Матеріали з археології та історії Первомайщини. – С. 66.
  6. Там само. – С. 67-69, 77.
  7. Патокова Э.Ф. Указ. соч. – С.202,203.
  8. Ястребов В. Указ. соч. – С.69-94; Харлампович П.В. Матеріали з археології та історії Первомайщини. – С.67; Патокова Э.Ф. Указ. соч. – С.207.
  9. Гошкевич В.И. Клады и древности Херсонской губернии. – Херсон, 1903. – Ч.1. – С. 10-18.
  10. Харлампович П.В. Розкопки курганів в околицях м. Первомайська // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Всеукраїнській Академії наук. – Одеса, 1930. – Ч.4-5 (Секція археологічна). – С. 147-151.
  11. Харлампович П.В. Матеріали з археології та історії Первомайщини. – С. 66-87.
  12. Бабак М., Ризаков Ю. та Рябков П. Відгуки з нашого краю // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Всеукраїнській Академії наук. – Одеса, 1925. – Ч.2-3 (Секція археологічна). – С. 111-112.
  13. Симонович Э.А. К вопросу об этнической принадлежности нижнеднепровских памятников рубежа и начала нашей эры // Записки Одесского археологического общества. – Одесса, 1960. – Т.1. (34). – С.154,155.
  14. Патокова Э.Ф. Указ. соч. – С.205, 207.
  15. Уваров О.С. Исследования о древностях Южной России и берегов Черного моря. – СПб., 1851. – 1856. – Т.II. – С. 141.
  16. Штерн Е.Р. Новый эпиграфический материал, найденный на юге России // Записки Императорского Одесского общества истории и древностей. – Одесса, 1901. – Т.23. – 1. Исследования. – С.1-32; Его же. О новейших раскопках в г. Аккермане и на острове Березани // Там же. – Т.23. – III. Протоколы. – С.88-91; Его же. О пробных раскопках на острове Березани // Там же. – Одесса, 1904. – Т.25. – III. Протоколы. – С.97-100.
  17. Штерн Е.Р. Отчет о раскопках ординарного профессора Э.Р. фон Штерна на острове Березани в 1905 году // Записки императорского Одесского общества истории и древностей. – Одесса, 1907. – Т.27. – III. Протоколы. – С.68-71; Его же. Отчет о раскопках на острове Березани в 1909 году // Там же. – Одесса, 1910. – Т.28. – III. Протоколы. – С.80-91; Его же. Краткий отчет о раскопках на острове Березани в 1908 году // Там же. – С.39-48.
  18. Болтенко М. До питання про час виникнення та назву давнішої йонійської оселі над Бористеном: (з Березансько-Ольвійських студій) // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Всеукраїнській Академії наук. – Одеса, 1930. – Ч.4-5 (Секція археологічна). – С. 35, 37-39.
  19. Болтенко М.Ф. Исторические судьбы острова Березани // Записки Одесского археологического общества. – Одесса, 1960. – Т.1(34). – С.38-46.
  20. Крисін Г. Дитячі поховання в урнах на о. Березані // Там само. – С.97-104.
  21. Славин Л.М. Основные этапы изучения Ольвии // Там само. – С.47-60.
  22. Болтенко М. К современной экскурсионной литературе об Ольвии // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Всеукраїнській Академії наук. – Одеса, 1925. – Ч.2-3. (Секція археологічна). – С. 105-111.
  23. Цветаев Г. Геліністичне поховання з розкопів некрополя Ольвії р. 1928 // Там само. – Одеса, 1930. – Ч.4-5. (Секція археологічна). – С.87-95.
  24. Оксман Е. Невиданий лист І.Бларамберга про Ольвію // Там само. – С. 178-179.
  25. Славин Л.М. Основные этапы изучения Ольвии // Записки Одесского археологического общества. – Одесса, 1960. – Т.1.(34). – С.47-60.
  26. Брашинский И.Б. Ольвия и Афины в IV веке до н.э. // Там же. – С.319-322; Карышковский П.О. Заметки об Ольвии и Борисфене // Там же. – Одесса, 1967. – Т.2.(35). – С.75-90; Свенцицкая И.С. К вопросу об Ольвии и Борисфене // Там же. – С.263.
  27. Скуднова В.М. Погребения с оружием из архаического некрополя Ольвии // Записки Одесского археологического общества. – Одесса, 1960. – Т.1(34). – С.60-75; Козуб Ю.И. Погребальный обряд Ольвийского некрополя V-IV вв. до н.э. // Там же. – С.75-85.
  28. Былкова В.П., Василенко М.В. Экспонаты херсонского музея, возвращенные из Берлина // Краткие сообщения Одесского археологического общества. – Одесса, 1999. – С.78; Островерхов О.С., Батизат Г.В. Деталь свинцового футляра от стеклянного зеркала из Ольвии // Там само. – С.98-104.
  29. Добровольский А. Древние земледельческие поселения по берегам Ингульца // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Всеукраїнській Академії наук. – Одеса, 1925. – Ч.2-3. (Секція археологічна). – С. 77-79.
  30. Добровольский А. Погребения под плитами близ Большой Сейдеминухи (Снигиревского района